

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדור הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת משפטים תשע"ז

להרגיש את השני - בפורים ובכל השנה

לודו', שדפק פעם על דלת ביתו של עשיר אחד בליל חורף קר, כדי לבקש ממנו תרומה עבור עצי הסקה לעניים. כשפתח העשיר את הדלת והזמין את הרב להכנס, התעלם הרב מן ההזמנה, והתחיל לשוחח עם העשיר כשהוא נשאר לעמוד בפתח הבית והדלת פתוחה: מה שלומך? מה שלום הגברת? מה שלום הילדים? איך המסחר? איך הבריאות?... העשיר רועד מקור, ור' אליהו חיים ממשיך לשוחח עם העשיר בפתח הבית, ואינו נכנס. לבסוף אזר העשיר אומץ, ואמר לרב: מדוע עומד כבוד הרב בקור? יכנס פנימה, ושם אענה לו על כל שאלותיו. אמר לו ר' אליהו חיים: "בנוגע למגבית עבור עצי הסקה לעניים אני בא, ולכן העמדתיך בקור, כדי שתחוש מעט את הקור הנורא, שהוא מנת חלקם של העניים שאין ידם משגת לקנות לעצמם עצים להסקה". כי כל זמן שלעשיר חם והוא אינו מרגיש את הקור על בשרו, הוא אינו מבין עד כמה זקוקים העניים להסקה, ועלול לתרום עבורם סכום זעום בלבד. לעומת זאת, אם ירגיש את הקור חודר אל עצמותיו, אפשר שיחם לבבו לתרום סכום כסף גדול יותר. הרגשת צרתו של העני עשויה לשנות את היחס אליו לטובה, יותר מידיעת צרתו בלא להרגיש אותה.

להרגיש את השני

יש לנו עוד דברים דומים לזה בפרשה. התורה אומרת: "אם כסף תלוה את עמי, את העני ע"פך, לא תהיה לו פְּנֵה" (שמות כב, כד). מה פירוש "את העני ע"פך"? למה לא נאמר סתם "את העני"? - מסביר רש"י, "הוא מסתכל בעצמך כאילו אתה העני". כיצד היית רוצה שיתנהגו איתך אילו היית אתה עני?... כפי שהיית רוצה שיתנהגו איתך, כך תתנהג גם אתה עם העני שלפניך.

וכן מצינו ביחס לאיסור לחיצת הגר. התורה מצוה בהמשך הפרשה: "וְגַר לֹא תִלְחָץ, וְאִתָּם יִדְעֶתְם אֵת נַפְשׁ הַגֵּר, כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם" (שמות כג, ט). הרי אתם בעצמכם הייתם גרים במצרים, ויודעים אתם כיצד מרגיש הגר, וא"כ מבינים אתם היטב מדוע מצוה אני אתכם שלא ללחוץ את הגר.

מיד אחר כך ממשיכה התורה ואומרת: "וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אֲרֶצְךָ, וְאִסְפָּתָהּ אֶת תְּבוּאָתָהּ. וְהִשְׁבִּיעַתָּ תְּשֻׁמְטָנָהּ וְנִטְשָׁתָהּ, וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ, וְיִתְרָם תֹּאכַל תֵּיטְהִי" (שם כג, ייא). מה הקשר בין מצוות שמיטה לאיסור של "וְגַר לֹא תִלְחָץ"? ואם כבר הובאה כאן מצוות שמיטה, למה נזכר כאן רק דין הפקרת הפירות - "וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ, וְיִתְרָם תֹּאכַל תֵּיטְהִי"? למה לא נזכרו גם שאר דיני השמיטה - איסור מלאכת הקרקע, ושמיטת כספים?

נראה שכוונת התורה היא לרמוז ולומר כך: את הרגשתו

מדוע נצטוו ישראל על שילוח עבדים לפני מצוות

אחרות?

מיד אחרי מתן תורה שבפרשה הקודמת, מצוה התורה: "כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי, שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד, וּבְשִׁבְעַת יָצָא לְחֶפְשִׁי חָנֹם" (שם כא, ב).¹ שאל חותני, הג"ר חיים זאב פינקל זצ"ל: מדוע דוקא מצוות שחרור עבד עברי, צריכה להיות המצוה הראשונה שמלמד הקב"ה את ישראל, לפני כל שאר משפטי הממונות? הרי "אין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג" (גיטין סה, א), והיובל לא נהג עד אחר ארבע עשרה שנה של כיבוש וחילוק הארץ (עי' ערכין יב, ב ורמב"ם הלכ' שמיטה ויובל פ"י ה"ב), וא"כ חמישים וארבע שנים עתידיים לעבור אחר מתן תורה עד שיהיה עבד עברי (ארבעים שנה שהלכו במדבר, וארבע עשרה שנה של כיבוש וחילוק), ושחרורו יהיה לכל המוקדם בעוד שישים שנה! אמנם ישראל לא ידעו זאת בשעת מתן תורה, סבורים היו שעומדים להכנס לא"י בקרוב (וכך היה קורה אלמלא חטאו במרגלים), אבל הקב"ה הרי ידע את שעתיד לקרות, ובכל זאת הוא מצוה אותם כבר עתה על עבד עברי. לשם מה?

יתר על כן: לדעת הירושלמי, לא לאחר מתן תורה נצטוו בפרשת עבד עברי, אלא עוד במצרים נצטוו על כך: "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן, וַיִּצְוֶם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָל פְּרַעֲה מֶלֶךְ מִצְרָיִם (שמות ו, יג), על מה צוּם? - על פרשת שילוח עבדים". שכמו שציוה ה' את משה ואהרן אל פרעה על שחרור עבדים, כך ציוה אותם אל בני ישראל על שחרור עבדים (יר' ר"ה פ"ג ה"ה). [וכך רמזו גם בהפטרה של פרשתנו, בירמיהו (לד, יג-יד).² אמנם השנה לא קוראים את ההפטרה הזו, כי קוראים בהפטרת פרשת שקלים, אבל כך רמזו גם בירמיהו]. נשאלת א"כ שוב אותה שאלה, וביתר תוקף: הרי כרגע אין לאיש מבני ישראל עבד. הם עצמם עוד עבדים למצרים! מהי אם כן הדחיפות הזו, לצוות אותם כבר עתה על שחרור עבדים שאין להם, ולא יהיו להם עד שיגיעו לארץ ישראל?

התשובה לזה - אמר חותני זצ"ל - שרצה הקב"ה לצוות את ישראל במצוה זו בעודם נמצאים תחת הרושם הקשה של עבדות מצרים, ומרגישים היטב מהי עבדות. כך יבינו טוב יותר, מדוע מצוה אותם התורה לתת יחס הגון לעבד; להתנהג אליו פראוי בשנות עבדותו, ובסיומן - להוציאו לחפשי ללא כל עכוב. אמנם גם אם הקב"ה יצוה אותם על שילוח עבדים לאחר זמן רב מיציאת מצרים הם ישמעו לו, אבל כשגם ה' רגש משתתף עם השכל בהבנת הדברים, הדברים מתקבלים אחרת. לכן מצוה אותם הקב"ה על ענין זה כבר עכשיו, כשהרגשת קושי העבדות עוד חזקה אצלם.³ מספרים על הג"ר אליהו חיים מיזל זצ"ל, רַבֵּה של

אשתו אל הרופא, ואמר לו: "אדוני הרופא, הרגל של אשתי כואבת לנו!"... הוא הרגיש שהכאב של אשתו הוא הכאב "שלנו". כך צריך בעל להרגיש כלפי אשתו. חז"ל אומרים, שאשה צריכה להיות נכבדת אצל בעלה יותר מגופו. "אוהב את אשתו כגופו, ומכבדה יותר מגופו" (סנה' עו, ב). ועוד אמרו, שאדם צריך לדאוג לצרכי אשתו לפני שדואג לצרכי עצמו, מפני שהיא תלויה בו, והוא תלוי במי שאמר והיה העולם (חולין פד, ב). חז"ל מביאים מאברהם אבינו, שכתוב אצלו: "וַיֵּט אֶהְלֵה" (בראשית יב, ח) - ולא "אֶהְלוּ" (בוי"ו) - לרמז שהקדים את אוהל שרה לאוהל עצמו (רש"י שם). כי קודם צריך אדם לדאוג לאשתו, שהיא תלויה בו ונשענת בדעתה עליו, ורק אחר כך לדאוג לעצמו, שהוא תלוי במי שאמר והיה העולם.

מטעם זה יש לי ספק, אולי בעל שמצער את אשתו, חוץ ממה שעובר על "לא תונו איש את עמיתו" (ויקרא כה, יז) - שזה לאו שעוברים עליו כשמצערים כל יהודי (עי' סהמ"צ לרמב"ם ל"ת רנ"א) - חוץ מזה, אפשר שעובר גם על לאו נוסף [שכתוב בפרשתנו], "כָּל אֱלֻמָּנָה וְיָתוּם לֹא תַעֲנוּן" (שמות כב, כא). שהרי כל מה שאשה אלמנה שונה מאשה שאינה אלמנה, הוא בזה שאין לה בעל לסמוך עליו. ממילא, אם בעלה מצער אותה, הרי שאין לאשה זו בעל לסמוך עליו, ואם כן היא אלמנה לענין זה, ובעלה שמצער אותה עובר גם משום "כָּל אֱלֻמָּנָה וְיָתוּם לֹא תַעֲנוּן"⁶.

"אין שמחה גדולה ומפוארה, אלא לשמח לב עניים"

להרגיש את השני - זה הרי חלק ממצוות ימי הפורים. בפורים נצטוינו על משתה ושמחה. צריכים להיות שמח. ובכל זאת הרמב"ם אומר, ש"מוטב לאדם להרבות במתנות אביונים מלהרבות בסעודתו ובשלוח מנות לרעיו". למה? - כי "אין שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים" (פ"ב מהלכ' מגילה ה"ז). השמחה העיקרית לפני הקב"ה היא לא כשהאדם שמח לעצמו, אלא כשהוא משמח יתומים ואלמנות ועניים במתנות לאביונים, כפי שתקנו מרדכי ואסתר. זו השמחה הגדולה לפני ה'. ולכן צריך להרבות במתנות לאביונים יותר מבמשלוח מנות ובסעודה, שעיקר מטרת התורה היא לעשות אותנו טובים לאחרים, שאדם ידע להיות טוב לאחרים, ולא ידאג רק לעצמו. לך ב"ה יש מה לאכול, וגם לחבר שלך יש מה לאכול, אבל לאביונים אין מה לאכול, ואין להם במה לשמוח בפורים, אז תשמח את האביונים. זה יותר חשוב מהשמחה של עצמך.

כמובן, זה לא פוטר אותנו מלהרבות בשמחה. אחרי הכל, גם אנחנו מצוים לשמוח! ולא רק בפורים, אלא כבר מראש חודש. "משנכנס אדר מרבין בשמחה" (תענית כט, א). איך מרבין בשמחה? חיוב לשתות יין זה רק בפורים. אז איך מרבין בשמחה בשאר ימי החודש? - חשבתי, הרי לעומת חודש אדר יש לנו את חודש אב, שאז צריך דוקא למעט בשמחה (משנה שם כו, ב). איך ממעטין בשמחה בתשעה באב? אחת הדרכים היא, שלא לומדים תורה ביום הזה, כי "פקודי ה' ישרים משמחי לב" (תהלים יט, ט). אם כן,

של הגר הרי אתם מכירים היטב, "פי גרים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם". אבל מה עם האביון? איך תדעו כיצד מרגיש האביון? העצה לזה היא - "שש שנים תִּזְרַע אֶת אֲרָצְךָ, וְאִסְפָּתָה אֶת תְּבוּאָתָהּ. וְהִשְׁבִּיעַת תְּשֻׁמְטָהּ וַיִּטְשָׁתָהּ, וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ, וַיִּתְרָם". "וְיָתְרָם", דרשו חז"ל, הם יתור היהודים שאינם "אֲבִינֵי עַמְּךָ". כלומר, העשירים (ירי שביעית פ"ט ה"ו). כולם שווים בשנת שביעית. אין הבדל בין אביונים לעשירים. כולם יחד יורדים ולוקטים פירות מן השדה כאביונים. כך תלמדו להרגיש גם את נפש האביון, לא רק את נפש הגר. כך נראה לבאר את סמיכות הדברים. זהו ענין גדול, להרגיש את הזולת, כמו שאמר הלל: "דעלך סני לחברך לא תעביד - זו היא כל התורה כולה" (שבת לא, א). תמיד צריך לראות, איך היית אתה רוצה שינהגו איתך אילו היית אתה במצבו של חבריך.

"הרגל של אשתי כואבת לנו!"...

להרגיש את השני, זהו גם אחד התנאים שנדרשו לקבלת התורה. ישראל מקבלים את התורה רק אם הם כאיש אחד, כפי שמתארת התורה את חניית בני ישראל בהר סיני: "וַיִּתֵּן יְשׁוּעָה לְעַמּוּד הַיָּהוָה" (שמות יט, ב). בכל המסעות כתוב "ויחננו" בלשון רבים, ורק במתן תורה כתוב "וייחן" בלשון יחיד - "כאיש אחד בלב אחד" (רש"י שם). הרגישו אחדות מוחלטת. זהו תנאי למתן תורה, שישראל יהיו מאוחדים, כי אין מתן תורה לשש מאות אלף יחידים, אלא רק לכלל ישראל כגוף אחד.⁴

איך מגיעים להרגשה הזו, להיות "כאיש אחד בלב אחד"? - כשכל אחד מרגיש את השני, שמח בשמחתו ומצטער בצערו, זהו "כאיש אחד בלב אחד". כמו ש"איש אחד" מרגיש את עצמו, וכשכואב לו אבר אחד כל הגוף סובל, ורק כשטוב לכל האברים רק אז הוא יכול לשמוח, כך גם כלל ישראל. כשהם מרגישים זה את זה, זהו "כאיש אחד". כל אחד מרגיש את השני, שהרי הוא חלק ממנו.

לשמוח בשמחתו של אדם, או להשתתף ח"ו בצערו - זהו יסוד גדול ב"וְאֶהְבֶּתְּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" (ויקרא יט, יח). לא לחשוב שאם יש כבוד לשני, זה מוריד מהכבוד שלי. לשמוח שיש לשני כבוד, ולשמוח שטוב לשני. בעלי המוסר אמרו, שיותר קל להשתתף בצער של השני מאשר להשתתף בשמחה של השני, אבל צריך לדעת גם לשמוח בשמחה של השני, לרצות שיהיה לשני כבוד וגם שמחה, כמו שכתב הרמב"ן, שמצות "וְאֶהְבֶּתְּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" היא שיחפוץ שיהיה לחברו "עושר ונכסים וכבוד ודעת וחכמה" כמו שחפץ שיהיו לו, ולא פחות מזה. "שלא תהיה פחיתות הקנאה הזאת בלבנו", לרצות שלחברו יהיה פחות ממנו. אלא "יאהב ברבות הטובה לחבירו כאשר אדם עושה לנפשו, ולא יתן שיעורין באהבה"⁵ (רמב"ן שם). זה רצון התורה מכל יהודי, שיביין את השני. שישמח שמחה שלמה בשמחתו, וישא עמו בעול סבלו.

עד כמה שזה נכון כלפי כל יהודי, בודאי שזה נכון עוד יותר בין איש לאשתו. אדם צריך להרגיש שאשתו היא חלק ממנו, שמה שכואב לה כואב לו, מה שמציק לה מציק לו. על הגה"צ רבי אריה לוי זצ"ל מספרים, שבא פעם עם

שאמרו שם "נעשה ונשמע" (שמות כד, ז), אבל למעשה היו צריכים לכפות עליהם הר כגיגית כדי שיקבלו את התורה (שבת שם). חז"ל באמת אומרים, "מכאן מודעא רבה לאורייתא" (שם), "שאם יזמינם הקב"ה לדין, למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם, יש להם תשובה - שקבלוה באונס"⁹ (רש"י שם). כלומר, הקבלה של "נעשה ונשמע" לא היתה כל כך בלב שלם ובנפש חפצה, ורק מחמת אונס קבלו את התורה. אבל עכשיו - "הדור קבלוה בימי אחשוורוש" (שבת שם). חוזרים ומקבלים את התורה, והפעם - בשמחה וברצון גמור, וזה היה רק לאחר המלחמה, כשנחו מאויביהם.

למה באמת שבו וקבלו את התורה מרצון רק לאחר המלחמה, ולא בשעת המלחמה עצמה? שכן אם היו מקבלים את התורה בשעת המלחמה, היה נשאר שוב מקום לטענת אונס, שקבלו את עול התורה מפחד המלחמה. במקום הגיגית שהיתה בסיני, המן וכל שונאי ישראל שנלחמים בהם הם עכשיו הגיגית. לכן "הדור קבלוה" רק אחרי המלחמה, כשכבר עבר האונס, שאז ברור שהקבלה היא מרצון ולא מאונס. על כן קראו לימים האלה פורים - ל"ד ולט"ו, שבהם נחו מאויביהם, [ולא ל"ג ול"ד שבהם לחמו באויביהם] - כי דוקא בהם התבררה המדרגה של "קִיְמוּ וְקִבְלוּ", שקבלו את התורה ברצון¹⁰, ולא מתוך הכרח וכפייה, ובטלה טענת "מודעא רבה לאורייתא" שהיתה קודם, ועל זה הוא עיקר ההודאה בפורים.

"הדור קבלוה בימי אחשוורוש" - אבל לא כולם!

ובכל זאת, למרות שכתוב במגילה "קִיְמוּ וְקִבְלוּ", וחז"ל למדו מכאן ש"הדור קבלוה בימי אחשוורוש" בשמחה וברצון גמור, אינני בטוח שכל ישראל קבלו אז את התורה כל כך מרצון. והראיה, שכעבור עשר שנים (בערך), עזרא הסופר מקבל רשות מארתחשסתא מלך פרס לעלות לארץ ישראל, הוא מקבץ אנשים לעלות עמו, ובכל זאת - מספר העולים הוא קטן מאד. בערך אלפים איש, לא יותר (עזרא ח). הרבה פחות אפילו מאלה שעלו עם זרובבל (שם ב). רוב היהודים מעדיפים להשאר בשושן הבירה ובשאר מקומות. וקשה: אם היתה התעוררות כל כך גדולה לקבל את התורה מרצון, איך לא הולכים יהודים רבים לארץ ישראל לבנות את המקדש ולקיים את המצוות התלויות בארץ? היה צריך להיות, שכל ישראל יעלו לארץ ישראל! אינני יודע אם מותר לומר זאת, אבל כנראה שקבלת התורה מרצון שהיתה בימי מרדכי ואסתר לא היתה נחלת הכלל כולו. כנראה שלא כולם קבלו את התורה כל כך מרצון.

אם כך, מה נשתנה ממה שהיה במתן תורה? הרי גם במתן תורה היו צדיקים שקבלו את התורה ברצון. אהרן הכהן, נחשון בן עמינדב, יהושע בן נון, כלב בן יפונה וצדיקים אחרים, ודאי קבלו את התורה מרצון כבר בסיני. אם בשתי קבלות התורה היו כאלו שקבלו ברצון וכאלה שלא קבלו ברצון, מה נשתנה בימי אחשוורוש ממה שהיה בסיני?

אולי התירוץ הוא זה: הרי הדין הוא, שדברים שבלב אינם דברים (קדושין מט, ב), אבל דברים שבלבו ובלב כל

במה שבאב צריך למעט, באדר צריך להרבות. להתחזק ולהרבות בלימוד התורה, ללמוד מתוך שמחה - זוהי הדרך העקבית להרבות בשמחה בחודש אדר.

למה לא תקנו לעשות פורים בי"ג באדר?

ולא רק בחודש אדר, אלא גם בפורים, עם כל השמחה וההתעסקות במצוות היום, צריך להשאיר קצת זמן גם ללימוד תורה. הרמ"א הרי כתב, "טוב לעסוק מעט בתורה קודם שיתחיל הסעודה, וסמך לדבר - לַיהוּדִים הַיְתָה אוֹרְהָ וְשִׁמְחָה (אסתר ח, טז), ודרשינן: אורה, זו תורה" (הגה"רמ"א או"ח סי' תרצ"ה ס"ב). צריך אפוא לעסוק קצת ב"אוֹרְהָ" לפני ה"שִׁמְחָה".

החת"ם סופר הרי שואל, למה קבעו מרדכי ואסתר לעשות פורים בי"ד ובט"ו באדר, "בְּיָמֵי אֲשֶׁר נָחוּ בָהֶם הַיְהוּדִים מֵאֹיְבֵיהֶם"? (אסתר ט, כב) למה לא קבעו לעשותו ביום י"ג באדר, שבו "נִקְהְלוּ הַיְהוּדִים... לְשַׁלַּח יָד בְּמִבְקָשֵׁי רַעְתָּם" (אסתר ט, ב), ובו היה עיקר הנס וההצלה, "אֲשֶׁר יִשְׁלְטוּ הַיְהוּדִים הַמָּה בְּשָׂנְאֵיהֶם... וַיַּעֲשׂוּ בְּשָׂנְאֵיהֶם פְּרָצוֹנִים" (שם, א-ה). הרי גם את פסח קבעה התורה בשבעת הימים שבין מכת בכורות לטביעת המצרים בים, ולא ביום שאחר כך, שבו כבר נחו מן המצרים; ואם כן, גם את פורים היה צריך לקבוע בצורה כזו - ביום שבו נצחו במלחמה, ולא ביום שאחריו. [ובשושן שנלחמו גם בי"ד - יעשו שני ימים פורים, בי"ג ובי"ד, או שיעשו רק ביום השני, בי"ד].

החת"ם סופר עונה כך: אם היה נקבע פורים לי"ג באדר, היו כל ישראל עושים פורים ביום אחד, וכלם היו נמצאים במצב של "עד דלא ידע" ומתבטלים מתורה. [כנראה רצונו לומר, שיש בזה סכנה לקיום העולם, כמבואר בנפש החיים (שער א' פ"ט בהגה"ה), ש"כל חיותם וקיומם של העולמות כולם הוא רק על ידי התורה הקדושה כשישראל עוסקין בה... ואילו היה העולם מקצהו ועד קצהו פנוי אף רגע אחד מעסק והתבוננות בתורה הקדושה, היו חוזרים כל העולמות לתהו ובהו"]. לכן לא קבעו את פורים ביום המלחמה, אלא ביום המנוחה, בי"ד לפרזים, ובט"ו למוקפים. נמצא, שביום שאֲלָה שותים - אלה לומדים, וביום שאֲלָה שותים - אלה לומדים, ואין חשש שהעולם ישאר בלי תלמוד תורה⁷ (חת"ם סופר סוף פרשת תצוה דף פא ע"ב ד"ה לקיים). היום זה כבר לא כל כך עוזר. היום רבים "מחמירים" לעשות שני ימי פורים - שוהים בי"ד בפרזים ובט"ו במוקפים, ויומיים לא לומדים... אבל כנראה שיש יהודים שכן לומדים בפורים⁸. עובדה שהעולם מתקיים גם בימי הפורים.

אבל חשבתי, חוץ ממה שכתב החת"ם סופר, אולי מותר לומר תירוץ נוסף לשאלתו, והוא זה: אם היו קובעים את פורים ביום הנצחון, היה נראה מזה כאילו השמחה וההודאה לה' היא רק על ההצלה הגשמית שהיתה ביום זה, שניצלנו מגזירת המן הרשע. והרי לא רק על זה אנו מודים לה', אלא גם ובעיקר אנו מודים ושמחים על התוצאה הרוחנית של התשובה, שחזרו וקיבלו את התורה מרצון (שבת פח, א), שזה היה רק לאחר המלחמה, כשנחו מאויביהם.

אמנם גם בסיני היתה קבלה גדולה, כמו שנקרא השבת,

מעטת הטענה של "אונס". כך אולי מותר להסביר.
יהי רצון, שכמו שבשושן "ליהודים היתה אורה ושמחה
וששן ויקר", כן תהיה לנו במהרה בימינו, אמן.

אדם הווי דברים. ממילא, במתן תורה, שכמעט כולם היו
אנוסים - הטענה של "אונס" היא טענה. יש כאן דברים
שבלבו ובלב כל אדם. אבל בימי אחשוורוש, שחלק גדול
מישראל קבלו את התורה מרצון, הרי גם מי שלא קיבל
מרצון צריך לומר בפה שהוא אינו מקבל ברצון, שאם לא
כן הרי אלו דברים שבלב, שאינם דברים; ממילא, גם
לאילו שהתנגדו בזמן אחשוורוש לקבלת התורה, בטלה

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

1. אמנם מצוה זו איננה המצוה הראשונה שנאמרה לישראל לאחר מתן תורה, שהרי קדמו לה המצוות שנאמרו בסוף פרשת יתרו, אחרי מעמד הר סיני - "ויאמר ה' אל משה: פה תאמר אל בני ישראל, לא תעשוני אתי אלהי כסף ואלהי זהב... מן פה אדמה תעשה לי" וכו' (שם כ, יט-כג) - אך מ"מ מבואר ברמב"ן, שפרשת משפטים נאמרה למשה בר' בסיון, מיד לאחר מתן תורה, ומשה מסרה לישראל בו ביום, קודם שעלה להר סיני בז' בסיון, ונתעכב שם ארבעים יום (רמב"ן שמות כד, א).
2. שם נאמר: "פה אמר ה' אל משה, אגכי פתחי ברית את אבותיכם ביום הוצאי אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמר: מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר לך ועבדך שש שנים ושלחתו חפשי מעמך" וכו'.
3. ועי' רמב"ן (שמות כא, ב) שיישב קושיא זו באופן אחר; (והוא, שיש במצוה זו המשך מסויים ויחס לעשרת הדברות, ע"ש).
4. עי' הוכחת הגר"ח שמואלביץ זצ"ל ליסוד זה מן המדרש (שיחות מוסר להגר"ח שמואלביץ זצ"ל שנת תשל"א שיחה ז', ההכנה השלישית).
5. ודקדק כן מדקאמר "ואהבת לרעך", ולא "ואהבת את רעך". היינו, שיאהב שיהיה לחברו כל טוב.
6. והנה לדעת רש"י לאו זה קיים ממילא בכל אדם, אלא שדבר הכתוב בהווה, לפי שאלמנה ויתום הם תשושי כח, ודבר מצוי לענותם (רש"י שמות כב, כא). אבל ברמב"ם משמע שלא זו נאמר רק ביתום ואלמנה, ולא בכל אדם (עי' רמב"ם הלכ' דעות פ"ו ה"י), וכן משמע בספר החינוך (מצוה ס"ה) וב"שערי תשובה" (שער ג' אות כ"ד). ולשיטתם, מ"מ כאן יהיה קיים הלאו הזה, כיון שאשה זו היא כאלמנה בחיי בעלה, וכפי שביאר כאן הרב שליט"א.
7. לכאורה צ"ע על דברי החת"ס מדברי הראשונים, שנתקשו מאד בשאלה, "מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם לעשות ישראל אגודות במצוה הזו... ולמה חלקום לשתי כתות... היכן מצוינו בתורה מצוה חלוקה בכך, והתורה אמרה תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם, וכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון". עי' רמב"ן (ריש מס' מגילה) ור"ן (על הרי"ף שם) שהאריכו מאד בתירוץ שאלה זו. ולדברי החת"ס אין התחלה לשאלתם ואין צורך בתירוץ, שהרי מלכתחילה כך רצו אנשי כנה"ג, שפורים יתחלק לשני ימים, מהטעם שכתב החת"ס. ואולם בחת"ס על מס' מגילה (ב, א ד"ה י"ג) כתב טעם אחר למה תקנו את פורים ביום המנוחה ולא ביום המלחמה והנס. והוא, מפני שקי"ל שיש להתענות ביום מלחמת עמלק, וממילא א"א לתקן ביום זה משתה ושמחה, ולכן תקנו לעשותם ביום המנוחה, ולא ביום המלחמה. וכתב עוד, שבעצם עיקר זמן השמחה היה צריך להיות ב"ג, אלא שנדחה ממקומו. ולפי תירוץ זה אתו שפיר דברי הראשונים, שהקשו למה לא תקנו לעשות כולם פורים ביום אחד - ב"ד, או ב"ו.
8. בשיחה לפרשת משפטים תשס"ו הזכיר מורנו הרב שליט"א בהקשר לזה, שהגר"ח חיים קניבסקי שליט"א אף כתב ספר בליל פורים. וכנראה כוונתו היתה לקונטרס "בשער המלך" (על הקדמת הרמב"ם ל"יד החזקה") שחיברו הגר"ח קניבסקי שליט"א [נדפס בתוך ספר "שיח השדה" ח"א], ואשר בסופו כתב הגר"ח כך: גמרתו בע"ה ליל פורים תשי"ז. כולל חזון איש. [ועי' ספר "תשובה מאהבה", הכולל מכתבי קודש שכתב מורנו הרב שליט"א להגר"ח קניבסקי שליט"א, ומכתבי תשובות שהשיב לו הגר"ח קניבסקי שליט"א - יצא לאור בתוספת ציונים ומקורות מאת הרב שמעון בא גר שליט"א בשנת תשע"ה - ועי' בסי' ט"ז מכתב משנת תש"ך, ובו הודה הרב שליט"א להגר"ח שליט"א על הקונטרס הנ"ל שהעניק לו הגר"ח במתנה, והרב שליט"א כתב שם להגר"ח במכתב כמה הערות על הקונטרס הנ"ל, והגר"ח ענה לו במכתב על הערותיו. ע"ש].
9. הראשונים נחלקו, האם יש בתשובה זו ממש, או שאין בה ממש, ורק המינין סבורים שהיא תשובה המועילה, [אבל אנו מחזירים ואומרים להם, שאפי' לפי טעותם - אין להם טענה בזה, שכבר קבלוה כל ישראל ברצון נפשם בימי אחשוורוש] (ריטב"א שבת פת, א). והסוברים שאין בתשובה זו ממש, ושהיא טעות המינין - סברתם פשוטה, דהא דינא דמלכותא דינא בין באונס בין ברצון, ואם הקב"ה שהוא מלך העולם החליט לתת תורה לישראל, הרי שהתורה מחייבת אותנו בין אם נרצה ובין אם לא נרצה. ואין טענת "אונס" מועילה נגד גזירת המלך.
10. וכמו שהקדימו בסיני "נעשה" ל"נשמע", כך הקדימו בימי אחשוורוש "קיימו" ל"קבלו". וכן נאמר "ן קבל ה'יהודים את אשר החלו לעשות" (אסתר ט, כג), בלשון יחיד, וכן בפסוק "קיימו וקבלו ה'יהודים", הכתיב הוא "קיימו וקבל ה'יהודים", בלשון יחיד. לרמז שנעשו אגודה אחת כמו במעמד הר סיני שנאמר בו "ן יתן שם ישראל נגד ה'קד" (שמות יט, ב), כאיש אחד בלב אחד (רש"י שם), שזהו תנאי לקבלת התורה (שפת אמת לפורים תרס"א).